

V. WSPOMNIENIE POŚMIERTNE

RAFAŁ TAUBENSCHLAG

Dnia 25 VI 1958 r. nauka polska poniosła niepowetowaną stratę. W dniu tym zakończył życie prof. Rafał Taubenschlag, jeden z najwybitniejszych historyków prawa, uczony o światowej sławie, którego działalność naukowa obejmuje różnorodne i bardzo rozległe dziedziny dyscyplin prawnych. Dwieście kilkadziesiąt pozycji naukowych, owoc długoletniej pracy znakomitego papirologa i romanisty, stanowi imponujący dorobek naukowcy wybitnego uczonego, który przez okres z górą półwiekowy pracował owocnie dla dobra nauki.

Rafał Taubenschlag urodzony dnia 6 V 1881 r. w Przemyśle, po ukończeniu szkół średnich w 1899 r. odbywał studia na Wydziale Prawa UJ w Krakowie, a następnie kontynuował je za granicą w Lipsku pod kierunkiem znakomitego papirologa i historyka prawa Rudolfa Mitteis'a, by poświęcić się wyłącznie badaniom naukowym. Po powrocie do kraju ogłasza Taubenschlag w latach 1907—1910 pierwsze swe prace, na podstawie których habilituje się na docenta prawa rzymskiego, w kilka lat później uzyskuje katedrę tegoż przedmiotu na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Ożywiona i nader owocna działalność naukowa Taubenschlaga obejmuje w okresie lat trzydziestu do wybuchu drugiej wojny światowej liczne rozprawy z zakresu prawa greckiego, rzymskiego i hellenistycznego, obok przekładu syntezy podręcznikowej Sohma i własnego zarysu przedmiotu dla celów dydaktycznych, który doczekał się później kilku wydań. Oddzielną gałąź zainteresowań Taubenschlaga stanowiło w tym czasie również polskie prawo średniowieczne. Z tego zakresu publikuje wówczas szereg poważnych studiów, obok przyczynków z prawa cywilnego i licznych recenzji.

Z wybuchem drugiej wojny światowej Taubenschlag wyjeżdża za granicę, przebywa najpierw we Francji a następnie w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Kolejno jest w roku akad. 1939/40 profesorem prawa rzymskiego w Alix en Province, w roku akad. 1941/42 profesorem w New School for Social Research, w latach zaś 1942—1947 profesorem w Columbia University. Wówczas to na obczyźnie opracowuje obszerną syntezę prawa grecko-rzymskiego w Egipcie na podstawie materiału papirologicznego i ogłasza w 1944 r. w Nowym Jorku pierwszy tom tego dzieła, obejmujący zagadnienia z zakresu prawa prywatnego. Drugi tom przedstawiający prawo polityczne i administracyjne publikuje już po powrocie do kraju w 1948 r. Dzieło to w nowej edycji ogłasza przed kilkoma laty w 1955 r. w Warszawie. Powróciwszy do Polski w 1947 r. obejmuje Taubenschlag katedrę prawa rzymskiego i antycznego na Uniwersytecie Warszawskim, której kierownictwo prowadzi do ostatnich chwil swego życia.

Jeszcze na obczyźnie zakłada Taubenschlag a po powrocie do kraju redaguje,

najpierw wspólnie z Jerzym Manteufflem a następnie sam, czasopismo poświęcone papirologii prawniczej. Jako kierownik Instytutu Papirologicznego przy Uniwersytecie Warszawskim publikuje we wspomnianym czasopiśmie, redagowanym w języku angielskim, własne osiągnięcia badawcze w dziedzinie praw antycznych.

Działalność naukową Taubenschlaga można podzielić na trzy okresy. W pierwszym od 1906 r. do 1939 r. skala zainteresowań naukowych tego uczonego dość różnorodna, obejmuje swoim zasięgiem, jak wspomnieliśmy, zarówno prawo rzymskie, jako też prawo hellenistyczne oraz polskie prawo średniowieczne. Z prawa rzymskiego, obok studiów historyczno-prawnych o zadatku i prawie opiekuńczym, na szczególniejszą uwagę zasługuje monografia poświęcona rzymskiemu prawu prywatnemu w epoce Dioklecjana. Szereg zagadnień opracowanych w Encyklopedii Pauly-Wissowa oraz opublikowany zarys podręcznikowy przedmiotu zamyka obraz pracy badawczej Taubenschlaga na tym polu. Niemniej bogaty jest dorobek tego uczonego w owym czasie w dziedzinie prawa hellenistycznego. Prawo greckie w Egipcie, tudzież rzymskie prawo prowincjonalne, odzwierciedlone w papirusach, jest przedmiotem badań młodego jeszcze wówczas papirologa, wykształconego pod okiem doskonałych historyków prawa i papirologów niemieckich. Rozprawy o sądach Laokrytów, organizacji sądowej Egiptu w epoce rzymskiej i bizantyjskiej, obszerne studium o prawie karnym grecko-egipskim, o prawie lokalnym w konstytucjach przeddioklejańskich, o historii recepcji greckiego prawa prywatnego w Egipcie stanowią — obok licznych przyczynków ogłaszanych w takich czasopismach, jak *Savigny Zeitschrift*, *Archiv für Papyrusforschung*, *Aegyptus*, *Rocznik historii prawa orientального*, *Przegląd prawa i administracji*, *Czasopismo prawnicze i ekonomiczne*, tudzież w licznych okolicznościowych księgach pamiątkowych — obraz pracy badawczej Taubenschlaga, naszkicowany w najbardziej ogólnikowych zarysach. Za interesowania Taubenschlaga dla nowo odkrytego i nie wykorzystanego materiału źródłowego są w owym czasie najsilniejsze i w przyszłości będą stanowiły główny i wyłączny niemal zakres jego pracy badawczej. Przypuszczalnie dzięki właśnie możliwości wykorzystania nie opracowanych jeszcze źródeł, oddzielną dziedziną badań naukowych staje się dla Taubenschlaga w owym czasie również polskie prawo średniowieczne. Na tym polu wykazuje on niezwykłą pracowitość i wnikliwość jako wytrawny badacz naukowy, publikując szereg studiów z historii prawa polskiego, a to o Jakubie Przyluskim, o procesie polskim najdawniejszym do Statutów Kazimierza Wielkiego, o formularzach czynności prawno-prywatnych w Polsce w XII i XIII w., o genezie pozwu pisemnego w średniowiecznym procesie polskim, zakończonych, obok drobnych przyczynków, obszernym studium o prawie karnym polskiego średniowiecza. Trzydziestoletni ten okres pracy badawczej daje obfity plon naukowy w różnorodnych dziedzinach historii prawa.

Następny okres pracy naukowej Taubenschlaga przypada na lata drugiej wojny światowej. W tym czasie zdala od zgiełku wojennego znajduje Taubenschlag oparcie na Columbia University, gdzie korzystając z bogatych zbiorów swego kolegi, wybitnego historyka praw antycznych Westermanna, opracowuje całokształt prawa grecko-rzymskiego, obowiązującego w Egipcie w świetle papirusów. Dotychczasowe więc badania swoje w tym kierunku rozwija i uzupełnia dając obszerną syntezę naukową, opartą na kompletnym, niemal drobiazgowym, wykorzystaniu odkrytego materiału papirologicznego oraz bogatej literaturze światowej w tym zakresie. Dzieło powyższe stanowi uwieńczenie długoletnich studiów Taubenschlaga nad rzymskim prawem prowincjonalnym. Zjednało mu należyte uznanie w świecie naukowym.

Trzeci okres działalności naukowej Taubenschlaga, to powojenne lata pracy na

Uniwersytecie Warszawskim. Jako założyciel i naczelny redaktor *Rocznika Papirologii Prawniczej* (*Journal of juristic papyrology*) nie zamknął Taubenschlag badań nad rzymskim prawem prowincjonalnym jedynie na wydany przez siebie dziele naukowym. Przeciwnie, kontynuuje nadal i ogłasza wyniki swych badań na tym polu w poszczególnych rocznikach wspomnianego czasopisma, zaopatrując je w przegląd bibliograficzny z papirologii. Wysoki poziom czasopisma zapewnił mu udział papirologów i wybitnych uczonych historyków prawa z zagranicy.

Zainteresowania Taubenschlaga, obok prawa hellenistycznego, obejmują w tym czasie również inne prawa antyczne, w szczególności prawo babilońskie i syryjskie. Również w tym zakresie daje ten wybitny uczony syntetyczny obraz rozwoju praw antycznych, publikując w 1952 r. wstęp do prawa papirusów, następnie zaś w 1955 r. ogłasza, w oparciu o swój zarys podręcznikowy, rzymskie prawo prywatne na tle praw antycznych. W ten sposób udostępnia także polskiemu czytelnikowi poznanie, w ogólnych zarysach, przepisów prawnych, które obowiązywały w odległej starożytności.

Dzięki swoim pracom naukowym, ogłaszanym przeważnie w językach obcych, uzyskał Taubenschlag powszechne uznanie w całym świecie naukowym, jako wybitny romanista, znakomity papirolog, uczony na skalę światową historyk prawa. Niejednokrotnie też z tego tytułu otrzymuje wysokie odznaczenia w świecie naukowym. Dość wymienić, że w 1933 r. w Rzymie zostaje wybrany prezesem zjazdu z okazji 1400-lecia wydania *Corpus Iuris Civilis*, zaś w roku 1934 piastuje godność jednego z 6 prezesów papieskiego zjazdu międzynarodowego w Rzymie z tej samej okazji. W roku 1955 na międzynarodowym zjeździe papirologów w Wiedniu wybrano Taubenschlaga prezesem honorowym zjazdu. Szereg zagranicznych akademii umiejętności, a to: w Bolonii, Turynie, Brukseli i w Berlinie, zaliczyło Taubenschlaga w poczet swoich członków. W Polsce uzyskuje Taubenschlag godność członka czynnego Polskiej Akademii Umiejętności w 1925 r., od roku zaś 1951 godność członka najpierw tytularnego, a następnie rzeczywistego Polskiej Akademii Nauk.

Za wybitne zasługi na polu naukowym otrzymał Taubenschlag w 1949 r. nagrodę Barczewskiego, a w 1952 r. Nagrodę Państwową I stopnia, tudzież szereg wysokich odznaczeń państwowych, jak Krzyż Komandorski Polonia Restituta w 1937 r. Złoty Krzyż Zasługi w 1951 r., Krzyż Komandorski z Gwiazdą i Medal Dziesięciolecia w 1955 r., w roku zaś 1956 Sztandar Pracy I klasy. Uniwersytet Warszawski nadał mu w roku 1950 stopień doktora honorowego.

Nie mniejsze zasługi położył Taubenschlag jako pedagog i kierownik Instytutu Papirologii Prawniczej na Uniwersytecie Warszawskim. Pod jego troskliwym okiem i wytrawnym kierownictwem wykształcili się młodzi adepci na doświadczonych już i utalentowanych pracowników naukowych. Owemu to szczupłemu, a jakże doborowemu zespołowi młodych uczonych zawdzięczać należy wydanie w 1956 r. *Księgi Pamiątkowej* ku czci ich mistrza w 75 rocznicę jego urodzin, z okazji 50-lecia jego pracy naukowej. Księgą tą, obejmującą trzy obszerne tomy, uczcił cały świat naukowy zasługi Taubenschlaga, jako wielkiego uczonego, który całe swoje życie poświęcił dla dobra nauki. Liczne monografie i rozprawy wybitnych i znanych historyków prawa zagranicznych i polskich, zawarte w księdze pamiątkowej są wyrazem hołdu i uznania dla nieustrudzonej pracy znakomitego badacza.

Szczególniejsze węzły łączyły Taubenschlaga z Wydziałem Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Na tym wydziale ukończył on swe studia prawnicze i uzyskał doktorat w 1904 r. Tutaj habilitował się w 1913 r. na docenta prawa rzymskiego i tutaj wreszcie uzyskał nominację w r. 1919 na profesora nadzwyczajnego, zaś w 1921 r. na profesora zwyczajnego wspomnianego przedmiotu. Dwukrotnie wybie-

rany dziekanem Wydziału Prawa UJ piastował tę godność w latach akademickich 1929/30 i 1935/36. Kraków był więc bliski sercu Taubenschlaga. Toteż na życzenie Zmarłego, w Krakowie spoczęły Jego doczesne szczątki na tym cmentarzu, gdzie spoczywają również prochy wielkiego polskiego romanisty Stanisława Wróblewskiego, duchowego mistrza i protektora Taubenschlaga, a zarazem najlepszego jego przyjaciela.

WACŁAW OSUCHOWSKI (Kraków)